

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA İLKESİNE GÖRE DAĞLIK KARABAĞ'A AZERBAIJAN'IN ASKERİ MÜDAHALESİ

AZERBAIJAN MILITARY INTERVENTION IN NAGORNO-KARABAKH ACCORDING TO THE PRINCIPLE OF USING FORCE IN INTERNATIONAL LAW

Erkan YILMAZ*

ABSTRACT

This study examines whether Azerbaijan has the right to use the principle of "self-defense" in Article 51 of the UN Treaty, which is one of the exceptions to the use of force in international law, against Armenia in the Karabakh conflict. After examining the doctrine of just war, which is the historical infrastructure of self-defense, the emergence process of the principle of self-defense was discussed and the usability of this principle for Azerbaijan was tried to be revealed. The main argument of the study is that Azerbaijan can resist the attacks of Armenia based on this principle. Azerbaijan's use of force in self-defense can be attributed to three factors. The first of these is the administrative and political status of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region according to the USSR Constitution, and the second is the resolutions of 822, 853, 874 and 884 taken by the UN Security Council during the First Karabakh War. Finally, although there are occasional armed conflicts on the front line, Armenia's armed attack on civilian settlements on September 27, 2020 caused it to turn into a full-blown hot war. These four factors provide the conditions for the use of the right of self-defense. Based on these factors, this study will try to justify Azerbaijan's right for the use of force in self-defense.

Keywords: Use of Force in International Law, Just War, United Nations, Azerbaijan, Armenia.

ÖZ

Bu çalışma uluslararası hukukta kuvvet kullanmanın istisnalarından olan BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan "meşru müdafaa" ilkesinin Azerbaycan açısından Karabağ sorununda Ermenistan'a karşı kullanılma hakkının olup olmadığını incelemektedir. Meşru müdafaa'nın tarihsel alt yapısı olan haklı savaş doktrini incelendikten sonra meşru müdafaa ilkesinin ortaya çıkış süreci ele alınmış ve bu ilkenin Azerbaycan açısından kullanılabilirliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel savı Azerbaycan'ın bu ilkeye dayalı olarak Ermenistan'ın saldırılarına karşı koyabileceğidir. Azerbaycan'ın meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanması üç faktöre dayandırılabilir. Bunlardan ilki, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin (DKÖB) SSCB Anayasası'na göre idari ve siyasi statüsü, ikincisi bu statü devam ederken başlayan I. Karabağ Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 822, 853, 874, 884 sayılı dört karar ve son olarak cephe hattında zaman zaman silahlı çatışmalar olsa da bunun 27 Eylül 2020 tarihinde tam bir sıcak savaşa dönüşmesine neden olan Ermenistan'ın sivil yerleşim yerlerine yönelik silahlı saldırılarının meşru müdafaa hakkının kullanılma şartlarını sağlamış olmasıdır. Bu çalışma, bu faktörlere dayalı olarak Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkını nasıl kullanacağını göstermeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, Haklı Savaş, Birleşmiş Milletler, Azerbaycan, Ermenistan.

*Ticaret Bakanlığı, Dr.

E-Posta: erkanyilmaz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7016-8242

Makale Atf Bilgisi: YILMAZ Erkan, (2022).

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma İlkesine Göre Dağlık

Karabağ'a Azerbaycan'ın Askeri Müdahalesi,

Avrasya Etüdleri

Gönderim Tarihi: 10.11.2022 Kabul Tarihi: 29.11.2022

Giriş

Savaş, tarihsel süreç içinde toplumları ve toplumların oluşturduğu siyasal süreçleri önemli oranda etkilemiş bir olgudur. İlk çağlardan beri savaş ile ilgili düşüncelere yer verilmiş ve tartışılmıştır. Savaş'ın bir boyutu olarak ele alınan kuvvet kullanmanın da temelini oluşturan “haklı savaş”, devletlerin siyasal amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla zor kullanmanın hangi durumlarda haklı olarak görülebileceği, haklı bir amaç için kullanılsa da zor kullanımını engellemeye çalışan tüm düşünce ve pratikleri kapsamaktadır.

Kuvvet kullanmanın felsefi temellerinin atıldığı Antik Yunan ve Roma'da “haklı savaş/bellum justum” ve “haksız savaş/bellum injustum” çok sayıda tartışılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıyla “haklı savaş” ilkesi kilise tarafından da kabul edilmiştir. Saint Augustine'nin ilkeleri Thomas Aquinas tarafından daha ileri bir düzeyde geliştirilmiştir¹. Modern ulus devletlerle birlikte modern uluslararası hukuk da ortaya çıkmıştır. Bu dönemle birlikte haklı savaş doktrini üzerindeki kilise ve dinsel yorum zayıflamış doktrin büyük ölçüde laikleşerek ileri düzeyde gelişmeler kaydetmiştir. Suarez ile birlikte dinsel farklılıkların artık bir savaş nedeni olmayacağı görüşü kabul edilmeye başlanmıştır.

16. yüzyıldan itibaren haklı savaş doktrini devletlerin savaş ilanı kararları üzerindeki etkisini tamamen kaybetmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte savaş devletlerin egemenliğinin bir gereği olarak sahip oldukları doğal bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle devletler için kuvvete başvurmak egemenliklerinin bir gereği olarak görülmüş ve 19. yüzyılın başlarına kadar da bu görüş geçerliliğini korumuştur. Ancak bu arada gerçekleşen başka gelişmeler bu anlayışın yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirdi. XX. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin savaşlarda kullanılması savaşın dışında kalan sivillerin yaşamını doğrudan etkilemeye başladı. Sivillerin savaşlardan doğrudan etkilenmesi ilk defa savaşın siyasi olarak tartışılmasına neden oldu. Ancak devletler kendileri için doğal gördükleri böyle bir haktan hemen vazgeçmediler. Bunun yerine, savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarını misilleme, barışçı abluka gibi farklı biçimde adlandırma ve savaştan ayırma yollarını seçtiler. Devletler ikinci olarak da gereklilik ve haklı neden kavramlarını yeniden öne çıkarmaya başladılar. Böylece devletler haklarından vazgeçmeden, uygulamalarını savaş adıyla değil, başka isimler altında gerçekleştirmeğe başlamışlardır².

1 Fatma Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara, 2006, s. 96.

2 Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karşıma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 29.

I. Dünya Savaşı'nda kayıpların çok yüksek olması ve sivillerin de bundan etkilenmesi uluslararası barışın korunması için adım atılmasına neden oldu ve 1920'de Milletler Cemiyeti (MC) kuruldu. MC'nin getirdiği düzenlemeye göre devletlerin artık aralarındaki sorunları çözmeleri için barışçıl yollara başvurmaları zorunlu hale getirilmiş ve bunların başarısız olması durumundaysa savaşa başvurulabileceği kabul edilmiştir. MC Antlaşması kuvvet kullanılmasının kısıtlanmasına yönelik önemli düzenlemeler getirmiş ancak devletlerin savaşa başvurma haklarını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Savaşın kesin olarak yasaklanması ile ilgili boşluk, "Savaşı Ulusal Politikanın Bir Aracı Olarak Yasaklayan Kellogg-Briand Paketi"nin 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanmasıyla doldurulmuştur. Pakt, 1928-1945 arası dönemde savaşı yasaklayan bir örf ve adet hukuku kuralının oluşmasında önemli bir role sahiptir.

MC Statüsü ve Kellogg-Briand Paketi'nde ki düzenlemelerin her ikisinin de sadece savaşın yasaklanmasına ilişkin hükümler içermesi, savaş niteliği taşımayan kuvvet ya da silahlı kuvvet kullanılmasını yasak kapsamı dışında bırakmaktaydı. Bu düzenlemelerin her ikisinin de II. Dünya Savaşı'nı engelleyememesi, savaş sonrasında kuvvet kullanılması ile ilgili daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Antlaşması (Statüsü), daha önce yapılan düzenlemelerdeki eksikleri de dikkate alarak savaş kavramı yerine "kuvvet tehdidi ya da kuvvet kullanma" (threat or use of force) kavramını kullanmış ve kuvvet kullanma ile ilgili daha somut düzenlemeler getirmiştir. BM Statüsü'nün 1. madde BM'nin amaçlarını sıralayarak 2. madde 4. Paragraf ise, "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar" denilmektedir³.

BM Statüsü'nün 2(4) maddesi ile getirilen kuvvet kullanma yasağı için dört istisna belirlenmiştir. Bunlar, meşru müdafaa, Statü'nün VII. Bölümünde düzenlenen Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanma, BM Güvenlik Konseyi'nin faaliyete geçmesine kadar beş daimi üyenin kuvvet kullanması ve II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılması.

Bu çalışmada kuvvet kullanmanın tarihsel süreçte gösterdiği gelişmeler ele alınarak BM Statüsü ile getirilen kuvvet kullanma ve Statü'nün 51. maddesi kap-

3 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, (çev. Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek). Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Ankara, 2018, s. 818.

samında kuvvet kullanmanın istisnası olan “meşru müdafaa” hakkı kapsamında Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’a müdahalesi incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, Dağlık Karabağ’ın tarihsel olarak Azerbaycan ile olan siyasi ve idari statüsü ile I. Karabağ Savaşı’nda devam eden statüsü incelenmiştir. Bu statüye bağlı olarak Ermenistan’ın askeri müdahalesinin Azerbaycan açısından meşru müdafaa kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği uluslararası hukuk bağlamında irdelenmiştir. Buna göre özellikle Güvenlik Konseyi’nin Dağlık Karabağ ile ilgili almış olduğu kararlar ve diğer uluslararası kuruluşların aldığı kararlar dikkate alınarak Ermenistan’ın silahlı saldırılarının 27 Eylül 2020 tarihinde tam bir savaşa dönüşmesiyle başlayan II. Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’ın askeri müdahalesinin meşru müdafaa kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği üzerinde durulmuştur.

Çalışma, Azerbaycan’ın Ermenistan’ın silahlı saldırılarına karşılık vermesinin uluslararası hukukta kuvvet kullanmanın istisnası olan meşru müdafaa kapsamında olduğunu iddia etmektedir. Bu iddianın güçlenmesinde üç faktör etkilidir. Bu faktörlerden birincisi, Dağlık Karabağ’ın SSCB anayasasına göre Azerbaycan’a bağlı statüsü ve bu statünün I. Karabağ Savaşı’nda da devam etmesi, ikinci faktör Ermenistan’ın Dağlık Karabağ ve diğer Azerbaycan topraklarına yönelik askeri saldırıları sonrasında Güvenlik Konseyi’nin aldığı 822, 853, 874, 884 sayılı kararlar ve üçüncü olarak da Ermenistan’ın silahlı saldırılarının meşru müdafaa hakkının kullanılma şartlarını sağlamasıdır.

1. Birleşmiş Milletler (BM) Öncesi Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma

19. yüzyılın başlarına kadar devletler savaşların kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydiler. Savaşlar da tabiat olayları gibi kontrol edilmesi mümkün olmayan olaylar gibi görülmekteydi. Bu düşünce savaşın, hukuk alanından çıkmasına neden olmuştur. Savaşların sonuçlarına bazı hukuki düzenlemeler yapılabilecek ancak tabiat olaylarının hukuki olarak düzenlenemeyeceği gibi savaşın oluşumu da hukuki olarak düzenlenemeyecektir.

Savaşın, hukukun düzenleme konusu olamayacağı görüşüne rağmen “haklı savaş” (*just war*) düşüncesi tarihsel olarak çok eskilere dayanmaktadır. Bu kavram, Roma İmparatorluğu’nun Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra Hristiyanların barışseverlikten uzaklaşmaları neticesinde doğmuştur. Haklı savaş kavramı Roma ve Yunan felsefesinden izler taşımasının yanında düzenli bir toplum için nihai bir yaptırım olarak görülmüştür. St. Augustine, suçlu tarafın zararı telafi etmeyi kabul etmediği durumlarda hak ihlalinin doğan mağduriyetin intikamı üzerinden

haklı savaşı tanımlamıştı. Savaş, fazlasını elde etmek amacıyla değil, haksızlıkları cezalandırmak ve barışı sağlamak için yapılırdı. Saldırgan davranış haksız olarak görülür ve şiddet eylemi sıkı bir biçimde kontrol edilmek zorunda idi⁴. 13. Yüzyılda Thomas Aquinas, haklı savaşa Augustine'den sonra moral boyutunun yanında siyasal bir boyut da katmıştır. Aquinas da haklı savaşın *jus ad bellum* boyutu ile yani savaşın hangi durumda haklı olacağını belirlemeye yönelik kurallarla daha fazla ilgilenmiş ancak savaş sırasında masum insanların öldürülmesi konusunda uyulması gereken kuralları belirleyen *jus in bello*'ya da katkılar sağlamıştır. Aquinas'a göre, savaşın haklı olarak görülmesi için üç koşulun varlığı gerekliydi: haklı bir neden, tek bir merkezden örgütleyip sürdürebilecek bir otoritenin varlığı ve iyi niyettir⁵.

15. ve 16. yüzyıl uluslararası hukukun kurucuları arasında da genel kabul gören görüş savaşın haklı bir nedene dayanması gereğidir. Ünlü İspanyol hukukçu Vitoria, her yanlış davranışın savaş nedeni sayılmayacağı görüşünü vurgulamıştır⁶. Bir toplumun diğer bir topluma açacağı savaşı hiçbirinden ödün verilemeyecek üç ölçüte bağlamıştır: Haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet⁷. Buna benzer olarak Suarez de devletlerin kuvvet kullanmadan önce karşı tarafa haklı bir neden göstermek ve zararlarının karşılanmasını istemek zorunda olduklarını belirtmiştir⁸. Ulusların haklarını silahlı güce dayalı olduğu görüşünü onaylamayan Suarez, prestij ve zenginlik elde etmenin savaş için haklı bir neden sayılmayacağını ileri sürmüştür. Ayrıca dinsel farklılıklarında haklı savaş nedeni olamayacağını ifade etmiştir⁹.

Avrupa'da ulus devletlerin ortaya çıkması haklılığın dayanakları açısından haklı savaş kavramını önemli değişimlere uğratmıştır. Bu dönemden sonra savaşı meşru kılan şey devletin egemenliği ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır¹⁰. Uluslararası hukukun önemli isimlerinden sayılan Hollandalı hukukçu Hugo Grotius, Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Pacis) adlı eserinde haklı savaş kavramına önem-

4 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, (çev. Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek). Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Ankara, 2018, ss. 815-816.

5 Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 2004, s. 12.

6 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, İstanbul, 2020, s. 328.

7 Cemal B. Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003, s. 61.

8 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 328.

9 Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", s. 18.

10 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 328.

li katkılarda bulunmuştur. Savaşı, “anlaşmazlıkları zorlama yollarına başvurarak çözmeye girişenlerin karşılıklı durumu” olarak tanımlamıştır¹¹. Grotius, savaş için tek haklı neden olarak kendisine karşı savaş açılan tarafın daha önce bir haksızlık yapmış olması gerektiğini ifade etmiş ve savaşı haklı gösteren nedenleri şöyle sıralamıştır: bizim olanı savunma, bize borçlu olunan şeyi elde etmeye çalışma ve cezalandırma¹².

16. ve 17. yüzyılda haklı savaş kuramının gelişimiyle birlikte modern ulus devletlerin ortaya çıkması ve bunların egemenliklerinin kabulü kuramın hızlı bir biçimde gerilemesine neden olmuştur¹³. Ulus devletlerin uluslararası sistemdeki mücadelesi savaşın neredeyse her konuda başvurulacak bir seçenek halini alması haklı ve haksız savaş arasındaki ayrımın erozyona uğramasına neden olmuştur. Bu dönemle birlikte savaşa başvurmak ulus devletlerin egemenliğinin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Devletler arasında yapılan ikili anlaşmalarda tarafların birbirlerine karşı savaşa başvurmayacaklarına dair hükümler eklemesi savaşın genel uluslararası hukuk açısından meşru sayıldığıının göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak ortaya çıkan bu durum uluslararası hukukta ciddi bir çelişkinin varlığına işaret ediyordu. Savaşın meşru kabul edilmesi aynı zamanda ulus devletlerin egemenlik haklarına bir tehdit içermekteydi. Halbuki hukukun somut işlevlerinden birisi unsurlarının temel haklarını korumasıdır. Devletlere silahlı güç kullanma hakkının verilmesi silah kullanılan devletin temel hakkı olan var olma hakkının ortadan kaldırılması sonucunu ortaya çıkaracaktı¹⁴.

Ulus devletlerin giderek güç kazanması ve güç mücadelesinin artmasıyla birlikte haklı savaş kuramı artık felsefe ve teoloji alanlarına hapsedilmiş, savaş artık siyaset bilimi ve devletlerarası ilişkilerde farklı bir biçimde ele alınmıştır. Niccolò Machiavelli ile birlikte haklı savaş doktrini, Ortaçağ'daki görüşlerden, Rönesans hümanistleri ve Aydınlanma idealistlerinin düşüncelerinin ötesine geçerek günümüzde bile etkinliğini koruyan bir yapı oluşturmuştur. Ulus devlet ya da ulusal çıkarlar için savaşı haklılaştırma Machiavelli ile birlikte modern dönemin de temel belirleyici olgusu olmuştur¹⁵. 16. yüzyılda Machiavelli ile başlayan güç ve egemenliği merkeze alan yaklaşım 17. yy'da Thomas Hobbes Leviathan'da

11 Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* (De Jure Belli Ac Pacis), (çev. Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 17. <https://docplayer.biz.tr/35783603-Savas-ve-baris-hukuku.html>, Erişim: 25.08.2021

12 Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* (De Jure Belli Ac Pacis), s. 51.

13 Fulya A. Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, s. 22.

14 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 328.

15 Fulya A. Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, s. 23.

devletlerarası ilişkileri “doğa durumu” olarak tanımlamış ve savaşı da “herkesin herkesle savaştığı” doğa durumunun bir parçası olarak kabul etmiştir¹⁶. 18. yüzyıl ise Aydınlanmanın iyimser ve ilerlemeci düşüncesinin etkisinde evrensel barış planlarının yapıldığı bir dönem olarak görülebilir. Bu dönem barış planlarının en ünlüsü Immanuel Kant’a aittir. Kant, “haklı savaş”ın asla haklı olmadığını ileri sürmüş ve bunu kabul etmemiştir. Kant’a göre savaş, bütün kötülüklerin ve ahlaki bozulmaların kaynağı ve ilkel insanların yaptığı gibi anlaşmazlıkların barbarca çözülmesidir. Kant ayrıca savaşı güç kullanarak bir hakkı ileri sürmenin hiçte iyi olmayan kısa bir yolu olarak görmektedir¹⁷. 19. yy. haklı savaş kuramının tarihsel gelişimi bakımından nihai bir son biçiminde düşünülebilir. Prusyalı General Carl von Clausewitz’in “Savaş Üzerine” isimli yapıtında savaşı, politikanın başka araçlarla devam ettirilmesi olarak tanımlamıştır¹⁸. Clausewitz ayrıca savaşı bir araç ve devletlerin amaçlarını elde etmek için planladıkları politik bir eylem olarak kabul etmiştir¹⁹.

Devletlerin birbirine karşı giriştikleri savaşların devletlerin egemenliğini ortadan kaldırması savaşın giderek sınırlandırılmasına yönelik adımların atılmasına neden olmuştur. Shaw’a göre, 19. yüzyıl devletler arasında güç mücadelesinin oluşturduğu güç dengesi kuvvet kullanılmasını da giderek sınırlandırmıştır²⁰. Örneğin 1868’de yayınlanan St. Petersburg Deklarasyonu ile bazı silahlar yasaklanmıştır²¹. Böylece barış düzeninin korunması için barışçı çözüm yolları uluslararası hukukta daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Bunun en önemli örnekleri 1899 ve 1907 La Hey Barış Konferansları’nın sonucunda kabul edilen ve devletlerin uluslararası sorunlarını barışçı yöntemlerle çözmesini öngören düzenlemelerdir²².

Savaşın sınırlandırılmasına yönelik bu düzenlemelerin de savaşa başvurulmasını sınırlandırdığı ya da tamamen engellediği söylenemez. I No.lu Konvansiyon’un 2. madde, tarafların “silaha başvurmadan önce şartların müsait olduğu ölçüde” iyi niyet girişimi, arabuluculuk ya da başka devletlere başvurulmasını önermekte-

16 Thomas Hobbes, *Leviathan*, (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 101.

H. Emre Bağcı, “Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel’i Yeniden Okumak: Sürekli Barış İçin Savaş Gerekli mi?” *Doğu-Batı*, 6(24), 2003, s. 112.

18 Carl.Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, (çev. Selma Koçak), Doruk Yayınları, İstanbul, 2019, s. 45.

19 Age, s. 37.

20 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 817.

21 Fulya A. Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, s. 28.

22 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 329.

dir²³. 1899-1907 Sözleşmeleri devletlerin savaşa başvurma koşulları ve ortaya çıkan zararın azaltılmasına yönelik tedbirler getirmesine rağmen ciddi bir kısıtlama getirmemektedir²⁴. Çünkü başvurulacak yöntemlerden bir sonuç alınmadığı durumda silaha başvurmak bir seçenek olarak varlığını korumaktadır. Devletler için kuvvete başvurma 19. yüzyıl başlarına kadar geçerliliğini korusa da 20. yüzyılın başında meydana gelen büyük teknolojik gelişmelerin silahlara yansması savaşın dışında kalan sivilleri de etkiler hale getirdi. Bu durum savaşı tarih boyunca ilk kez siyasi sahnede tartışılır hale getirdi. Devletler yüzyıllardır doğal bir hak olarak gördükleri savaştan vazgeçemediler. Bunun yerine, savaşa varmayan kuvvet kullanma yöntemlerine ya da kuvvet kullanma yöntemlerini bu şekilde adlandırma ve bunları savaştan ayırma yoluna gittiler²⁵.

2. İki Dünya Savaşı Arasında Kuvvet Kullanma Yasağına İlişkin Düzenlemeler

Birinci Dünya Savaşı ile güç dengesi sistemi sona ererken haksız savaş kuramı yeniden gündeme getirmiştir. Bu savaş devletler arasındaki sorunların kalıcı olarak çözümünü garanti altına almak için devletleri denetleyecek genel bir uluslararası kurumu yeniden ortaya çıkarma çabasıyla sonuçlanarak²⁶ Milletler Cemiyet'ini (MC) ortaya çıkarmıştır. MC'nin kuruluş amacı, yaşanan acı savaş tecrübelerinin tekrar yaşanmaması ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını sağlamaktır. Statü'nün başlangıç bölümünde amacın "uluslararası işbirliğini geliştirmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için savaşa başvurmamak konusunda birtakım yükümlülükler kabul etmek....." olduğu açık bir biçimde belirtilmektedir²⁷. Statü, devletlerin savaşa başvurma haklarını tamamen yasaklamasa da getirdiği düzenleme ile devletlerin sorunların çözümü için önce barışçı yöntemlere başvurmaları zorunlu oluyor, bunların başarısız olması durumunda savaşa başvurma hakkını onaylıyordu. Savaş konusunu düzenleyen en önemli olan 11. maddeye göre, MC üyelerinin etkilenip etkilenmemesine bakmaksızın, her çeşit savaş ya da savaşa başvurma tehdidi MC'nin tamamını ilgilendiriyor ve

23 Age, s. 329.

24 İbrahim Kaya, *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 169.

25 Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, s. 29.

26 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 817.

27 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 331.

MC'ye barışın korunması için doğru ve etkili önlemler alma yetkisi veriyordu²⁸. Statü'nün 12. maddesi, savaşa ancak belirli süreçler sonucunda başvurulabileceğini ima etmekteydi. Böylece devletlere, anlaşmazlık durumlarında ve barışı tehlikeye sokan sorunların çözümü için hakemlik, yargı yolu veya MC Konseyi tarafından yürütülecek soruşturma yöntemlerini uygulama zorunluluğu getirmekteydi. Devletler başvuru yollarla ulaşılan sonuç üzerinden veya Konsey'in raporu üzerinden üç ay geçmeden savaşa başvuramayacaklardı. Ancak ön görülen süre dolduktan sonra tarafların birbirine savaş ilan edebilecekleri ima edilmekteydi. Bu durum MC'nin savaşı tamamen yasaklamadığı sonucu doğurabilir. Ancak, Statü'nün 13. maddesinin 4. paragrafında hakemlik kararına uyan tarafa karşı savaşa başvurulmayacağı ifade edilmektedir. Yine 15. maddenin 6. paragrafında ise, taraflar hariç Konsey kararını oybirliği ile almış ise taraflar savaşa başvurmama ile yükümlüydüler²⁹. Ancak, 15. maddenin 7. Paragrafında sorunun çözümüne ilişkin Konsey bir karar alamadığı ya da kararın oybirliği ile alınmadığı durumlarda taraflar savaş dahil kendilerinin alacağı kararda serbest bırakılmıştır³⁰.

Statü'nün 12, 13 ve 15. maddeleri birlikte incelendiğinde bazı koşulların yerine getirilmesi kaydıyla devletlerin savaşa başvurma haklarının devam etmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca, Statü'de kuvvet kullanma yerine savaş teriminin kullanılması savaşa varmayan kuvvet kullanma yöntemlerinin başından beri bu düzenlemelerin dışında bırakıyordu. Bu durum devletler için doldurulabilecek bir boşluk oluşturmuyordu.

MC Statüsü, kuvvet kullanmayı tamamen yasaklamasa da bu konuda evrensel olarak bazı düzenlemeler yapması nedeniyle önemli bir belgedir. Statü'nün, uluslararası ilişkilerde savaşa başvurulmasına getirdiği kısıtlamaların, savaşın tamamen yasaklanması bakımından değerlendirildiğinde önemli boşluklar bıraktığı söylenebilir. Uluslararası hukuk açısından bu boşlukların doldurulmasına yönelik çalışmalar devam etmiştir. Bu amaç doğrultusunda ortaya konulan ilk uluslararası belge MC Asamblesi'nin 1924 yılında kabul ettiği "Uluslararası Sorunların Barışçı Çözümüne İlişkin Cenevre Protokolü" olmuştur. 21 maddeden oluşan Protokol'ün savaşı yasaklamasına yönelik en önemli hükmü 2. maddede yer almaktadır. Bu maddeye göre, Protokole taraf devletler gerek birbirlerine gerekse başka devletlere karşı savaşa başvurmamayı taahhüt ederler. Bunun ise iki istisnası

28 Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karşıma ve Birleşmiş Milletler*, s. 30.

29 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 331.

30 Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karşıma ve Birleşmiş Milletler*, s. 31.

vardır. Bunlardan ilki, “saldırı eylemine karşı direnme” amacıyla savaşa başvuru- labileceği, ikinci ise, Protokole veya MC Statüsü’ne uygun olarak MC Konseyi veya Asamblesi ile uyumlu hareket edilmesi durumlarında savaşa başvurulması yasal olacaktır. Ancak, Protokol’ün en önemli eksikliği hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olmasıdır³¹.

Savaşın kesin olarak yasaklanması konusundaki boşluk bir başka antlaşma ile doldurulmaya çalışılmıştır. 27 Ağustos 1928 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg ile Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand arasında imzalanan “Savaşın Ulusal Politikaların Bir Aracı Olarak Yasaklanmasına İlişkin Genel Antlaşma” yani Kellogg-Briand Pakti’dir³². Pakta göre, taraflar uluslararası anlaşmazlıkların çözüm yolu olarak savaşa başvurmayı yasaklamayı ve bu uyuşmazlıkların çözümünde sadece barışçı yollara başvurmayı kabul ediyorlardı³³. 24 Temmuz 1929 tarihinde yürürlüğe giren Pakt, başlangıçta ABD ile Fransa arasında yapılmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı başladığında 63 devlet tarafından imzalanmıştı³⁴. Pakt ilk etsini 1931 yılında Japonya’nın Mançurya’yı işgalinde göstermiştir. ABD Dışişleri Bakanı, 1932 yılında bu işgalin 1928 Kellogg-Briand Pakti’na aykırı olduğu için tanımayacaklarını ilan etmişti³⁵.

Hem MC Statüsü’ndeki hem de Kellogg-Briand Pakti’ndeki düzenlemelerde yasak kapsamının savaş ile sınırlı olması önemli bir boşluktu. Her ikisinin de sadece savaşın yasaklanmasına ilişkin hükümler içermesi savaş niteliği taşımayan kuvvet ya da silahlı kuvvet kullanılmasını yasak kapsamı dışında bırakmaktadır. Savaş kavramına yönelik belirsizliklerle birlikte düşünüldüğünde bu belgelerin hangi silahlı kuvvet kullanımlarını yasakladıkları tam olarak açık değildi. Kuvvet kullanma yasağının kapsamı genişletildikçe devletler, misilleme, barışçı abluka ve savaşa varmayan diğer kuvvet kullanma yöntemlerini hukuka uydurmaya çalışmışlardır. Savaşa varmayan bu türden zorlama yöntemlerinin giderek yaygınlık kazanmasıyla uluslararası hukukta bunlar ile ilgili düzenlemelerin yapılması zorunlu hale geldi. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı düzenleyen yeni belgelerde savaş kavramı yerine kuvvet kullanma gibi içeriği daha geniş kavramlar kullanılmaya başlandı³⁶.

31 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 332.

32 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, ss. 817-818.

33 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 384.

34 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 332.

35 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 332.

36 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 334.

3. Birleşmiş Milletler Statüsü ve Kuvvet Kullanma Yasağına İlişkin Düzenlemeler

Savaşın yasaklanmasına yönelik şimdiye kadar yapılan tüm düzenlemeler, modern dünyanın şimdiye kadar görmediği ve birincisinden kısa bir süre sonra ortaya çıkan II. Dünya Savaşı'nı engelleyemedi. Ancak savaştan sonra uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasının yasaklanmasına yönelik düzenlemeler artmış ve uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasının engellenmesine ilişkin hukuk kuralları, boşlukların oluşmaması için daha detaylı düşünülmüştür.

Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Antlaşması (Statüsü), daha önce yapılan düzenlemelerdeki eksikleri de gidermek için savaş kavramı yerine “kuvvet tehdidi ya da kuvvet kullanma” (threat or use of force) kavramını kullanmış ve kuvvet kullanma ile ilgili daha somut düzenlemeler getirmiştir. BM'nin kurulmasında temel amaç MC de olduğu gibi uluslararası barış ve güvenliğin korunması olarak belirtilmiştir. BM Statüsü'nün 1. maddesinde BM'nin amaçlarını sıralanmış, 2. maddede ise temelde bu amaçlar doğrultusunda uluslararası ilişkilerin hangi prensipler temelinde yapılması gerektiği belirtilmiştir. 2. Maddenin 4. Paragrafına göre,

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar”³⁷. Statü, kendisinden önce yapılan “kuvvet kullanma” düzenlemelerine ek olarak “kuvvet kullanma tehdidi”ni de ekleyerek yasağın kapsamını uluslararası hukukta daha ileri bir aşamaya taşımıştır. BM Statüsü'nün 2. maddesinin 4. Paragrafı ile getirilen düzenleme, yapılageliş kuralı olarak uluslararası hukuka yerleşmiştir. Hatta bunun uluslararası hukukun buyruk kuralları (*jus cogens*) arasında olduğu artık yaygın bir biçimde kabul edilmektedir. 24 Ekim 1970 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen “BM Antlaşmasına uygun Olarak Devletler Arasında Dostça İlişkilere ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk Prensipleri Üzerine Deklarasyon” BM Antlaşması'nın 2(4) hükmüne aykırı bir tavrın sadece bu antlaşmayı değil, aynı zamanda uluslararası hukuku da ihlal ettiğini belirterek bu hükmün aynı zamanda yapılageliş kuralı niteliğinde olduğunu da ilan etmiştir³⁸.

Bu durumu destekleyen diğer bir karar ise, 1987 tarihli 42/22 sayılı BM Genel Kurulu Kararı'na ekli “Uluslararası ilişkilerde Kuvvet Tehdidi ya da Kuvvet

37 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 818.

38 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 335.

Kullanmaktan Kaçınma Prensibinin Etkinliğinin Arttırılmasına İlişkin Deklarasyon'un 1. Maddesi de ilişkilerde kuvvet tehdidine ya da kuvvete başvurma hem uluslararası hukukun hem de BM Antlaşması'nın ihlali olduğunu ve prensibin BM Antlaşması'nın 2(6) hükmüne atfen BM üyeliğine bakılmaksızın tüm devletler için bağlayıcı bir nitelikte olduğunu belirtmiştir³⁹.

BM Statüsü'nün 2(4) maddesi ile getirilen kuvvet kullanma yasağının dört istisnası vardır. Bunlar, meşru müdafaa, Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanma, BM Güvenlik Konseyi'nin faaliyete geçmesine kadar beş daimi üyenin kuvvet kullanması ve II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılması.

Bu istisnalardan son ikisi şimdiye kadar hiç kullanılmamış ve bundan sonra da kullanılma ihtimali zayıf olduğu için üzerinde durulmayacaktır. Ancak hem uluslararası hukuk bakımından hem de konumuz bakımından BM Statüsü'nün 51. maddesinde ifade edilen meşru müdafaa (*self defense*) ve VII. Bölümünde düzenlenen Güvenlik Konseyi'nin silahlı kuvvet kullanma kararının açıkça ifade edildiği istisnaları üzerinde durulacaktır.

BM Statüsü'nün 51. maddesinde, "Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez" denilmektedir⁴⁰. Statü bu hükmü ile devletlere meşru müdafaa hakkını doğal bir hak olarak vermektedir. Devletler bunu tek başlarına ya da başka devletler ile birlikte kullanabilirler. Ayrıca, 51. maddede meşru müdafaa hakkının kullanılması için saldırının mutlaka "silahlı saldırı" olması gerektiği kabul edilmiştir.

BM Statüsü'nün kuvvet kullanma istisnası olarak kabul ettiği meşru müdafaa hakkı ve kullanılması ile ilgili düzenlemesi günümüzde de bazı hukuksal tartışmalara neden olmaktadır. 51. maddede ifade edilen meşru müdafaa hakkının kullanılması için "silahlı saldırı"nın (*armed attack*) gerçekleşme şartı, uluslararası yapılageliş hukukunda yer alan meşru müdafaa hakkının kapsamını daralttığı düşünülmektedir. Bunlara göre meşru müdafaa hakkı, silahlı saldırının güçlü bir ihtimal olduğu durumlarda da kullanılacak bir hak niteliğindedir⁴¹. Ancak tüm

39 Age, s. 335.

40 İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, "Birleşmiş Milletler Antlaşması", s.16, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf, Erişim: 04.09.2021

41 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s. 337.

bu tartışmalara rağmen meşru müdafanın yapılageliş hukukundaki kapsamı ne olursa olsun, BM sisteminde ve üye devletler için bu konudaki bağlayıcı hükmün, daha özel hüküm olan 51. madde olduğu kabul edilmelidir⁴².

BM Statüsü'nün kuvvet kullanılmasına ilişkin ikinci istisnası ise Statü'nün "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığı taşıyan VII. Bölümünde düzenlenmektedir. Bölümün 39. maddesi, Güvenlik Konseyi, "barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da saldırı eylemi olduğu durumlarda" tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddelerde ne türden önlemler alınacağını kararlaştırır⁴³.

Güvenlik Konseyi, 41. maddede kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemlerin yetersiz kalması durumunda 42. maddede yer alan, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesis edilmesi için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir⁴⁴. Düzenleme ile barışa karşı bir tehdit olduğunu, barışın bozulduğunu ya da bir saldırının olduğunu belirleme yetkisi Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir.

Güvenlik Konseyi'ne, bahsedilen iki istisnadan birini gerçekleştirme yetkisi verilmesine ilişkin olarak daha sonra bazı değişiklikler yapılmıştır. Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin aynı sorun karşısında farklı tutumlar almaları uluslararası barışın sağlanmasını zora sokmuştur. Bu nedenle BM Genel Kurulu 3 Kasım 1950 tarihinde 377 (V) sayılı "Barış İçin Birlik" (Uniting for peace; Union pour le maintien de la paix)⁴⁵ isimli bir karar almıştır⁴⁶. Kararla Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto yetkileri nedeniyle görevlerini yerine getiremediği durumlarda Genel Kurul olağanüstü toplanarak barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesis edilmesi için askeri güç kullanmak da dahil çeşitli tedbirlerin alınmasını üye ülkelere tavsiye etmek üzere konuyu acil olarak ele alır⁴⁷.

Kuvvet kullanılmasının sınırlandırılmasına ilişkin BM sistemi ile getirilen bu düzenlemelere bütüncül olarak bakıldığında, uluslararası hukuk bakımından en önemli tarafı kendisinden önce yapılan düzenlemelerden daha kapsamlı olması-

42 Age, s.338.

43 İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, "Birleşmiş Milletler Antlaşması" s. 14.

44 Age, s. 14.

45 Karar metni için bkz. <http://www.kentlaw.edu/faculty/bbrown/classes/IntlOrgSp07/CourseDocs/VUnitingforPeace-Resolution.pdf> Erişim: 10.11.2021

46 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 141.

47 Levent. E. Orallı, "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", TESAM Akademi Dergisi, 1 (1), 2014, ss. 121-122, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/137986> Erişim: 10.10.2021

dır. Uluslararası ilişkilerde devletler ilk defa bu ölçüde kuvvet kullanma bakımından sınırlandırılmıştır. Devletler artık sadece savaş değil kuvvet kullanma tehdidi bakımından da sınırlandırılmış oluyordu. Bu yaklaşım kısıtlamanın kapsamının genişlemesini sağlamıştır.

Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma hususunda önemli düzenlemeler ve kısıtlamalar yapılsa da devletlerin sorunları farklı değerlendirmeleri ve güce dayalı politikalar kullanmaları, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinin yasaklanması ilkesinin uygulanmasında yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında Karabağ sorunu örneğinde bu ilkeye uyulup uyulmadığı tahlil edilecektir.

4. Azerbaycan-Ermenistan Arasında Karabağ Sorununun Ortaya Çıkması

Dağlık Karabağ, SSCB döneminden bu yana Azerbaycan ve Ermenistan arasında sorun olmuştur. SSCB döneminde merkezi hükümetin güçlü olması nedeniyle baskı altına alınan sorun, merkezi gücün zayıflayarak nihayet ortadan kalkmasıyla yeniden ortaya çıkmış ve sadece iki ülkeyi değil bölgeyi etkileyerek uluslararası hukuk açısından da sonuçları olan bir çatışmaya dönüşmüştür.

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) 5 Temmuz 1921 tarihinde Komünist Partisi Merkez Komitesi Kafkasya Bürosu, Müslümanlar ile Ermeniler arasında barışın ve Yukarı ve Aşağı Karabağ bölgelerinin iktisadi bağlantılarına dikkat edilmesinin gerekliliği, bölgenin Azerbaycan ile sürekli bağlantısı gibi nedenlerle, “Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde kalmasına, bölge içerisinde yer alan Şuşa’nın idari merkez olmak kaydıyla bölgeye geniş bir özerklik verilmesine” karar vermiştir⁴⁸.

SSCB’nin kabul edilen iki anayasasında da Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) Azerbaycan’a ait bir toprak olarak kabul edilmiştir. SSCB’nin 1936 Anayasasının 24. maddesinde bu durum teyit edilmiştir. Bu statü aynı zamanda 1977 SSCB Anayasası’nda da devam etmiştir. SSCB Anayasası’nın 87. maddesinde 8 özerk bölgenin olduğu ve bunlardan DKÖB’nin Azerbaycan SSC içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. DKÖB’nin Azerbaycan sınırları içerisinde statüsünü belirleyen son yasa ise 16 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen Azerbaycan SSCB’nin Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanun” olmuştur⁴⁹.

48 Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 44-45.

49 Age, ss. 44-45.

SSCB Anayasası'nda DKÖB'nin statüsü belirli olmasına rağmen 1980'lerin ortalarında bölgede olayların tırmanmasına kadar bazı Ermeni grupları her fırsatta DKÖB'nin Azerbaycan'dan alınarak Ermenistan'a bağlanmasını talep ediyorlardı. Bu amaçla Dağlık Karabağ'da referandum yapılmasını talep eden 75 bin kişi dilekçe vermiştir. Şubat 1988'de ise Dağlık Karabağ Sovyeti, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmak isteyen bir karar aldı. Azerbaycan, SSCB Anayasası'na aykırı olduğu gerekçesiyle kararı reddetti. Moskova alınan kararı onaylamamasına rağmen Dağlık Karabağ Sovyeti'ndeki Ermeni üyeler kararda ısrar etmişler ve devamında Hankendi'de (Stepanakert) Azerbaycan Türkleri'ne saldırılar başlamış ve ülke içerisinde yer değiştirmek zorunda kalanların (*Internally Displaced Person*) sayısı bir anda 4 bini bulmuştur. Azerbaycan'ın bölgede otoriteyi kaybetmesiyle Azerbaycan Türkleri'ne yönelik saldırılara karşı Sumgait'de Ermeniler'e yönelik şiddet eylemleri artmıştır⁵⁰.

Moskova, olayların kontrol altına alınması için 12 Ocak 1989 tarihinde bir komite oluşturarak Dağlık Karabağ'ı doğrudan merkeze bağladı⁵¹. Ancak komite kontrolü sağlayınca Kasım 1989'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin kararı ile Dağlık Karabağ yeniden Azerbaycan'ın denetimine verilmiştir. Bunun üzerine karara tepki olarak 1 Aralık 1989 tarihinde Ermenistan Yüksek Sovyeti ile Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi, Dağlık Karabağ ile Ermenistan'ı birleştirme kararı aldılar⁵². Azerbaycan, SSCB Anayasası'nın 78. maddesine göre, "Bir Birlik Cumhuriyeti'nin toprağının kendi rızası olmadan değiştirilemeyeceğine" dair hükmüne istinaden Ermenistan Meclisi'nin aldığı kararın kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir. Ayrıca Karabağ'ın statüsü gereğince bir Sovyet Cumhuriyeti olmayan DKÖB'nin Azerbaycan Anayasası'nda konuyla ilgili 70. maddeden yararlanamayacağı hukuken tartışılmaz bir karar olmuştur⁵³.

Azerbaycan tarafı Karabağ'ın ülkenin ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde kararlar alırken Ermenistan tarafında ise milis güçleri oluşturularak sivillere yönelik saldırılar gerçekleştirmekteydi. 2 Ocak 1990 tarihinde Hankendi'nde sivilleri taşıyan otobüs konvoyu Ermeni çetelerinin saldırısına uğradı. Ermenistan Parlamentosu'nun 9 Ocak 1990 tarihinde onayladığı Yıllık Bütçe Yasası'na DKÖB'ni

50 Kamer Kasım, *Soğuk savaş sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları, Ankara, 2011, ss. 29-30.

51 Cavid Abdullazade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 151.

52 Age, s. 101.

53 Turgut, M. Demirtepe, "Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun", ed. Turgut Demirtepe, USAK Raporları Sayı: 11-7, 2011, s. 5.

de dahil etmesi gerilimi yükselten bir karar olmuştur⁵⁴. Bakü’de olayların kontrolden çıkması üzerine Moskova yönetimi Bakü’de ve DKÖB dahil birçok yerde olağan üstü hal uygulaması başlattı. Azerbaycan’da bağımsızlık taraftarlarına Kızıl Ordu birliklerinin sert tepki göstermesi üzerine 20 Ocak 1990’da daha sonra Azerbaycanlılar’ın “Kara Ocak” olarak andıkları 83 Azerbaycan vatandaşı ve 14 Sovyet askerinin öldüğü olaylar gerçekleşmiştir⁵⁵.

Ermenistan 23 Ağustos 1990 tarihinde bağımsızlığını ilan ederken DKÖB’ni kendi toprağı olarak kabul etmiştir. Bu süreçle birlikte Ermenistan bölgeye kendi topraklarına katmak için saldırılarını artırdı. Gorbaçov, 14 Mart 1991 tarihinde SSCB’nin resmi yayını olan TASS Ajansı’na yaptığı açıklamada bölgedeki çatışmalardan rahatsız olduğunu ve “Karabağ’ın Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçası olduğunu” söylemiştir. Bu süreçle birlikte Ermenistan, DKÖB’ne ilişkin birleşme politikasında taktiksel değişime giderek, Rus askerlerinin ve Ermenistan ordusunun kontrolündeki yerlerde referandum yaparak 6 Ocak 1992 tarihinde “Artsak Ermeni Cumhuriyeti”ni ilan etti⁵⁶. Ermenistan’ın bölgede başlattığı Rus destekli saldırılardan özellikle 25-26 Şubat 1992’deki Hocalı soykırımını sorunun uluslararası alana taşınmasına neden olmuştur⁵⁷.

30 Ocak 1992 tarihinde Prag’da yapılan AGİK (Aralık 1994 Budapeşte Zirvesi’nden sonra kurum Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilat-AGİT olmuştur) toplantısında Azerbaycan ve Ermenistan’ın AGİT üyesi olmasıyla birlikte, sorun iki devlet arasında sorun olmanın ötesine taşınarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu süreçle birlikte soruna AGİT çerçevesinde çözüm aranmıştır. 24 Mart 1992 de Helsinki’de AGİT Dışişleri Bakanları Karabağ’daki durumu değerlendirmiş ve sonuç bildirisinde Temmuz 1992’de görüşmelerin Minsk’te yapılmasını öngörmüştür. AGİT’in girişimi BM’den de destek görmüş ve Güvenlik Konseyi’ni soruna doğrudan müdahale etmeme ve AGİT’in girişimlerini destekleme kararı almıştır⁵⁸.

54 Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, ss. 53-54.

55 Güner Özkan, “Kafkasya’nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan”, ed. Çağrı Erhan, Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri ve Karabağ’daki Ermeni İşgali (1991-2002), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 108.

56 Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, ss. 55-59, Carol Migdalovitz, Armenia-Azerbaijan Conflict, 26 December 2001, s. 2, https://www.everycrsreport.com/files/20011226_IB92109_e155a901d9cc5043dcc063cf93b99af78a767622.pdf Erişim: 09.10.2021

57 Kamer Kasım, *Soğuk savaş sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları, Ankara, 2011, s. 31.

58 Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, s. 63.

Uluslararası hukuku işletecek mekanizmaların pasif tutumu devam ettikçe Ermenistan kuvvetleri ilerlemeye devam etmiştir. 9 Mayıs'ta bölgenin kalbi olarak kabul edilen Şuşa'nın 17 Mayıs 1992 tarihinde ise Laçın'ın işgal edilmesiyle⁵⁹ Karabağ ile Ermenistan arasında doğrudan bağlantı sağlanmış oldu. Savaşın önemli bir diğer dönüm noktası ise 27 Mart 1993 tarihinde başlayan saldırılar sonrasında Kelbecer'in de Ermeni güçlerinin eline geçmesi oldu⁶⁰. Kelbecer'in işgalinin ülkede yarattığı kaos ortamından yararlanan Rus destekli Albay Suret Hüseyinov askeri darbe yapmıştır. Azerbaycan'da iç kargaşa yaşanırken Ermenistan tarafının ilerlemesi daha da artarken ve Ağdam'ın bir kısmı 23-28 Haziran 1993, Fizuli 23 Ağustos 1993, Cebrayıl 25-26 Ağustos 1993, Gubadlı 31 Ağustos 1993, Zengilan 28 Ekim-3 Kasım 1993 tarihlerinde işgal edilmiştir⁶¹.

Karabağ savaşının bölge ülkelerini etkilemesi kaygıları artırmıştır. Savaşta kaybedilen yerlerin artması Azerbaycan'da iç karışıklıkları artırmış ve iktidarın değişmesine neden olmuştur. Mayıs 1994'te Dağlık Karabağ çatışmasında ateşkes sağlanarak çözümsüz barış görüşmeleri başlamıştır.

5. Dağlık Karabağ Sorununda Barış Süreci

Dağlık Karabağ sorununda barış görüşmeleri 1992 yılından itibaren AGİK, 1994'ten sonra AGİT tarafından yürütülmüştür. AGİT bünyesinde oluşturulan ve ABD, Rusya ve Fransa'nın eşbaşkanlığını yaptığı Minsk Grubu soruna yönelik çözüm önerileri sunmaktaydı. Ateşkes sonrasında sorun ile ilgili kararlar alınmaya başlanmıştır. Sorunun çözümüne ilişkin 1996 AGİT Lizbon Zirvesi çözüm önerileri önemlidir. Zirve'nin sonuç önerisinde Dağlık Karabağ ve onu çevreleyen Azerbaycan topraklarından Ermeni güçlerinin çekilmesi ve yerlerinden edilen kişilerin yerlerine dönmelerinin sağlanması istenmiştir⁶². 18 Temmuz 1997'de önerilen "Toptan Çözüm", 2 Aralık 1997'de sunulan "Aşamalı Çözüm" ve 7 Kasım 1998'de sunulan "Ortak Devlet" önerilerinin tamamı sonuçsuz kalmıştır⁶³. Minsk Grubu Eşbaşkanları'nın birçok önerisi olmuş ancak başarılı bir sonuç alınamamıştır.

Karabağ sorununda Minsk Grubu'nun girişimlerinden ziyade Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde alınan kararları bağlayıcılığı açısından daha önemlidir.

59 Nazım Cafersoy, "Bağımsızlığın 10. Yılında Azerbaycan-Rusya ilişkileri (1991-2001)", *Avrasya Dosyası 7(1)*, (İlkbahar 2001, Özel Sayı), s. 291.

60 Kamer Kasım, *Soğuk savaş sonrası Kafkasya*, s. 35.

61 Araz Aslanlı ve İbrahim Hesenov, *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 49.

62 Kamer Kasım, *Soğuk savaş sonrası Kafkasya*, s. 35.

63 Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, ss. 100-101.

Ateşkes sağlanmadan önce BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar işgalin meşrulaştırılmasını önlediği gibi uluslararası hukuk açısından da Azerbaycan'ın elini güçlendirmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 30 Nisan 1993 tarihli 822 sayılı kararında, derhal ateşkesin sağlanması ve işgalci güçlerin Kelbecer ile diğer işgal edilen Azerbaycan topraklarından çekilmesi talep edilmişti. 29 Temmuz 1993 tarihli 853 sayılı BMGK kararı da Ağdam'ı işgal eden kuvvetlerin çıkmasını isterken 822 sayılı karara da uyulması gerektiğini vurgulamıştır. 14 maddelik kararda Ağdam ve işgal edilen diğer bölgelerin acilen ve şartsız olarak boşaltılması, sorunun AGİK Minsk Grubu bünyesinde çözülmesi ve Ermenistan'ın bunlarla ilgili tüm adımları atması gerektiği vurgulanmıştır⁶⁴.

Minsk Grubu'nun, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını uygulanması için yaptığı girişimler sonuçsuz kalmıştır. Çünkü sorunun sadece hukuki yönü değil aynı zamanda politik içeriği de vardı. Bu nedenle sorunun çözümüne yönelik tutarsızlık devam etmiştir. Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822 ve 853 sayılı kararlardan sonra Ermenistan işgali devam etmiş ve Güvenlik Konseyi bir karar daha almıştır. 14 Ekim 1993 tarihinde alınan 874 sayılı kararda 822 ve 853 sayılı kararlara atıf yaptığı gibi işgal edilen Fizuli, Cebrail ve Kubatlı'nın işgalci güçler tarafından boşaltılması istenmiştir⁶⁵. 11 Kasım 1993'te Zengilan'ın işgal edilmesi ile de 884 sayılı kararı alarak işgal edilen Zengilan'dan çekilmesi için çağrıda bulunarak 822, 853, 874 sayılı kararlara atıf yapmıştır⁶⁶. BMGK'nin aldığı kararların uygulanması yönünde önemli eksiklikler olduğu görülmektedir. Rusya'nın soruna yönelik yaklaşımı ve Güvenlik Konseyi'ni içerisindeki varlığı Ermenistan'a yönelik tutumun yumuşak tutulmasına neden olmuştur. ABD her ne kadar uluslararası sistemde meydana gelen birçok olaya Rusya'dan farklı yaklaşıp da Ermenistan konusundaki politikaları benzer çıktılara sahiptir. Minsk Grubu'nun diğer eşbaşkanı Fransa'nın da politikasında benzeri izler görmek mümkündür. Nitekim BM Genel Kurulu'nda sorunun çözümüne yönelik alınan kararda bu politik yaklaşımı görmek mümkündür. 14 Mart 2008 tarihinde BM Genel Kurulu'nun 62. Oturumunda "İşgal altındaki Azerbaycan topraklarının durumu" başlıklı bir karar kabul edilmiştir. 39 kabul, 7 karşı oy kullanıldığı 100 üyenin oy kullanmadığı oylama sonucunda alınan kararda Azerbaycan'ın uluslararası alanda kabul edilen sınırlarının bütünlüğü desteklenmiş ve işgal altında olan topraklarından Erme-

64 Age, s. 76.

65 Kamer Kasım, *Soğuk savaş Sonrası Kafkasya*, s. 36.

66 Reha Yılmaz, "Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2, 2010, s. 76.

nistan güçlerinin tamamının çekilmesi istenmiştir. Kararda ayrıca göç etmek zorunda kalanlarında evlerine dönme hakları teyit edilmiştir⁶⁷. Kararın oylamasında dikkat çeken en önemli taraf ise AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanları'nın üçünün de ret oyu kullanmaları olmuştur⁶⁸. Bu durum Azerbaycan tarafında sorunu farklı yöntemlerle çözülmesine yönelik kanaatin güçlenmesine neden olmuştur.

Avrupa Konseyi de Azerbaycan'ın hukuki bakımdan haklılığını vurgulayan kararlar almıştır. Avrupa Konseyi'nin 25 Ocak 2005 tarihinde aldığı 1416 sayılı kararda Azerbaycan'ın önemli bir bölümünün işgal altında olduğu ve etnik temizlik yapıldığı vurgulanmıştır. Kararda ayrıca bir devletin topraklarını işgal etmesinin kendi başına uluslararası hukukun ağır ihmali anlamı taşıyacağını ve BM'de alınan kararlara uyularak işgal edilen toprakların derhal boşaltılması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁹. Avrupa Parlamentosu da 2010 yılında kabul ettiği *Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Stratejisi İhtiyaçlarına Dair* 2216 sayılı kararında daha net bir biçimde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün Ermenistan tarafından kuvvet kullanılarak hukuka aykırı bir biçimde ihlal edildiği ve bu nedenle Ermeni silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarını derhal boşaltmaları gerektiği ifade edilmiştir⁷⁰.

6. Kuvvet Kullanma İlkesi Çerçevesinde Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'a Müdahalesi

Müdahale etmeme ilkesi, uluslararası teamül hukukunun bir parçasıdır ve devletlerin ülkesel egemenliğine saygılı olmak üzerine kurulmuştur⁷¹. Müdahale veya kavgı, kuvvet kullanmayı içerebileceği gibi içermeyebilir de. Özellikle BM ile gelen kuvvet kullanma yasağının kapsamı genişlerken müdahale yasağının da bu kapsama girdiği kabul edilmektedir. Silahlı güç kullanma ve tehdidi, kuvvet kullanma ve tehdidinin daha ağır hali olup bu durum aynı zamanda müdahale yasağının da ihlali anlamını taşımaktadır. Ermenistan, Azerbaycan'a karşı kuvvet kullanma yasağını savaşın en başından beri ihlal ederek aynı zamanda müdahale yasağını da ihlal etmiştir⁷².

67 UN General Assembly, "The situation in the occupied territories of Azerbaijan", 25 April 2008, 62/243, <https://www.refworld.org/pdfid/4821b6c62.pdf> Erişim: 10.11.2021

68 Gulshan Pashayeva, "The OIC's conflict resolution efforts: from outside efforts to active engagement", 16.12. 2015, <http://newtimes.az/en/politics/4059>, Erişim: 23.09.2021

69 Parliamentary Assembly, "The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference", 25 January 2005, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17289&lang=en>, Erişim: 24.09.2021

70 Official Journal of the European Union, "The need for an EU strategy for the South Caucasus (2009/2216(INI)", 31.5.2011, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:161E:0136:0147:EN:PDF>, Erişim: 27.09.2021

71 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 837.

72 Cavid Abdullazade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, ss. 266-267.

Dağlık Karabağ idari olarak sürekli Azerbaycan'ın bir parçası olmuştur. SSCB Anayasası'na göre de iç ve dış işlerinde Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyetti. Bu nedenle Dağlık Karabağ hukuki olarak Azerbaycan'ın bir iç sorunu niteliği taşımaktadır. Ermenistan'ın Karabağ'a askeri müdahalesi aynı zamanda Azerbaycan'ın bir iç sorununa müdahale ederek kuvvet kullanma yasasını ihlal etmesi anlamına gelmektedir.

Uluslararası hukuka göre kuvvet kullanma ve kuvvet tehdidinde bulunma bazı istisnalar dışında yasaklanmıştır. BM Statüsü'nün 51. maddesinde ifade edilen meşru müdafaa (self defense) ve VII. Bölümünde düzenlenen Güvenlik Konseyi'nin silahlı kuvvet kullanma kararının açıkça ifade edildiği istisnaları dışında devletler kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinden kaçınırlar. BM Statüsü'nde açıkça yer almasına rağmen Ermenistan, Mayıs 1994'te ateşkesin ilanına kadar sadece hak iddia ettiği DKÖB'ne değil doğrudan Azerbaycan'a bağlı yedi rayona (idari bölge) silahlı müdahale bulunmuş ve bir milyona yakın insanın yerlerinden edilmesine neden olmuştur. Bu durum BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar ile de teyit edilmiştir. Hem DKÖB'nin statüsü hem de işgal edilen diğer bölgelerin idari statüsü göz önüne alındığında Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına yaptığı silahlı müdahaleyi BM Statüsü'nün *meşru müdafaa* ilkesi kapsamında değerlendirilemeyeceği açıktır. Zira BM Statüsü'nün 51. maddesine göre *meşru müdafaa* hakkı, BM üyesi bir devlet saldırıya uğrayacağı zaman kullanılacak bir hak olarak kabul edilmiştir. Karabağ savaşında ateşkesin yapıldığı tarihe kadar Azerbaycan'ın askeri müdahalesi Karabağ'a yönelik olmuştur. Dağlık Karabağ'ın günümüze kadar BM üyeliği kazanmadığı ve Ermenistan'a ait bir toprak parçası olmadığı göz önünde tutulduğunda Ermenistan'ın bu gerekçeyle *meşru müdafaa* hakkını kullanamayacağı açıktır. Tam aksine Statü'de ifade edilen “silahlı saldırı” şartını sağlayan taraf olması itibari ile *meşru müdafaa* hakkını Azerbaycan tarafının kullanmasının hukuki temelini oluşturmuştur. Bu durum Mayıs 1994 ateşkesinden II. Karabağ Savaşı'nın başladığı 27 Eylül 2020 tarihine kadar devam etmiştir.

Karabağ sorununa ilişkin görüşmelerden sonuç alınamayacağı belirginleştikçe Azerbaycan, işgalin sona erdirilmesi için gerekirse kuvvet kullanabileceğini açık bir biçimde ifade etmiştir⁷³. Ermenistan, Azerbaycan'ın Tovuz şehrine yaptığı saldırıları nedeniyle sıcak bir savaşın fitilini ateşlemiştir. Ermenistan'ın

73 Dünya Bülteni, “Aliyev: Karabağ'ı Gerekirse Askeri Güçle Alırız”, 17.01.2008, <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/aliyev-karabagi-gerekirse-askeri-gucle-aliriz-h32198.html>, Erişim: 04.10.2021

Azerbaycan'ın yerleşim yerlerine yaptığı saldırılar sonucunda sivillerin ölümü üzerine çatışmalar 27 Eylül 2020 tarihinde sıcak bir savaşa dönüşmüştür. Ermenistan, Gence⁷⁴ ve Terter'e⁷⁵ roket saldırıları gerçekleştirmiştir.

Uluslararası hukuk meşru müdafaa hakkının kullanımını bir silahlı saldırıya bağlı olarak belirli şartlara bağlamıştır. Bunlar, zaruri veya gerekli (*necessary*), acil veya derhal (*immediate*) ve orantılı (*proportional*) olma ve Güvenlik Konseyi'ne (GK) bilgi verme şartlarıdır. Bu şartların bazıları BM Antlaşması'ndan bazıları ise örf ve adet hukukundan kaynaklanmaktadır⁷⁶.

Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için Statü'nün 51. maddesinde de görüldüğü gibi öncelikli olarak gerçek bir "silahlı saldırı" (*armed attack*) eyleminin gerçekleşmiş olması gerekmektedir⁷⁷. Bu nedenle Azerbaycan'ın bu hakkı kullanabilmesi için Ermenistan'ın silahlı saldırı şartını sağlayıp sağlamadığı önemlidir. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına saldırısı savaşın başından beri uluslararası kuruluşların aldıkları kararlarda görülmektedir. Öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarda açıkça Ermenistan'ı saldırgan devlet olarak tanımlamamakla birlikte sorunun Azerbaycan ile Ermenistan arasında olduğu net olarak kayıt altına alınmıştır. Avrupa Konseyi'nin 25 Ocak 2005 tarihinde aldığı 1416 sayılı⁷⁸ ve Avrupa Parlamentosu'nun 20 Mayıs 2010 tarihinde kabul ettiği Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Stratejisi İhtiyaçlarına Dair 2216 sayılı kararlarda Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünün Ermenistan tarafından kuvvet kullanmak suretiyle hukuka aykırı bir biçimde ihlal edildiği kayıt altına alınmıştır⁷⁹. Ayrıca Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı başlattığı II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın Gence ve Mingeçevir şehirlerine füze saldırıları sonrasında

74 Azerbaycan Resmi Devlet Gazetesi, "Ermənistan'ın Gəncəyə Raket Zərbəsi ilə Bağlı Ombudsmanın Faktarəsdirici Missiyaya Dair Hesabatı Təqdim Olunub", 13.10.2020, <http://www.azerbaijan-news.az/view-200689/ermenistanin-genceye-raket-zerbesi-ile-bagli-ombudsmanin-faktarasdirici-missiyaya-dair-hesabatı-teqdim-olunub>, Erişim: 04.09.2021

75 İdris Okuduci, "Ermenistan'ın Terter'e Saldırısını Drone ile Görüntüledi", 13.10.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/aa-ermenistanin-tertere-saldirisini-drone-ile-goruntuledi-/2005162>, Erişim: 24.09.2021

76 Cavid Abdullazade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, s. 291, Malcolm N. Shaw, Uluslararası Hukuk, ss. 824-833.

77 Daniel Bethlehem, "Principles Relevant to the Scope of a State's Right of Self-Defense Against an Imminent or Actual Armed Attack", 2012, <https://legal.un.org/counsel/Bethlehem%20-%20Self-Defense%20Article.pdf> Erişim: 01.10.2021

78 Parliamentary Assembly, "The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference", 25 January 2005, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17289&lang=en>, Erişim: 24.09.2021

79 Official Journal of the European Union, "The need for an EU strategy for the South Caucasus (2009/2216(INI)", 31.5.2011, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:161E:0136:0147:EN:PDF>, Erişim: 27.09.2021

sivillerin yaşamlarını yitirmesi üzerine BM Genel Sekreter sözcülerinden Farhan Haq, “Sivillerin yaşadığı bölgelere yönelik her türlü hedefi ve saldırıyı güçlü bir şekilde kınıyoruz.” açıklamasını yapmıştır⁸⁰. Ayrıca, BMGK de Dağlık Karabağ gündemiyle yaptığı olağanüstü toplantıda her iki ülkeye de ateşkes çağrısında bulunmuştur. Yapılan çağrıda, “Konsey üyeleri Genel Sekreter’in çatışmaların sona erdirilmesi, gerilimin azaltılması ve vakit kaybetmeden müzakerelere geri dönülmesi yönündeki çağrısına destek verdiği” ifade edilmiştir. 15 üyeli Konsey açıklamasında, “Dağlık Karabağ temas hattı boyunca geniş çaplı askeri operasyonlar olduğu yönündeki haberleri endişeyle karşılamaktadır” ifadelerine yer vermiştir⁸¹.

“Zaruri veya gerekli” (*necessary*) şartı, meşru müdafaa hakkı kapsamında gerçekleştirilen kuvvet kullanımının haklı olup olmadığının belirlenmesi açısından öncelikli şartlardan olup, silahlı saldırıya uğrayan devletin buna karşı kuvvet kullanmaktan başka bir seçeneğinin olmadığını ifade eder⁸². Buna göre bu hakkı kullanan devletin tüm barışçı çözüm yollarının tükendiğini ortaya koyması gerekmektedir. Karabağ sorunu bağlamında 1994 yılında ateşkes sağlanmasına rağmen tüm çözüm önerilerinin sonuçsuz kaldığı ortaya çıkmıştır. Özellikle 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan II. Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’ın geri aldığı topraklara ve yerleşim yerlerindeki Ermenistan’ın faaliyetlerine bakıldığında Ermenistan’ın çözümsüzlüğü bir seçenek olarak gördüğü açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Uluslararası hukuka aykırı olarak bu bölgedeki toprakların ekonomik amaçlı kullanılması ve özellikle Karabağ dışında işgal ettiği bölgelerde yerleşim amaçlı yapılaşmaya gidilmesi ve buradaki Azerbaycan’a ait tarihi mirasın yok edilmesine yönelik faaliyetlerin yapılması bunu kanıtlamaktadır.

Ermenistan kendisine ait olmayan toprakları elinde tutmak için müzakereleri bir oyalama yöntemi olarak kullandığı izlenimi vermekteydi. Ancak modern uluslararası hukuka göre kuvvet kullanarak toprak kazanmanın mümkün olmadığı genel kabul edilen bir ilkedir⁸³. Uluslararası Kriz Grubu’na göre de Ermenistan’ın ve Karabağ yönetiminin işgal ettiği yerleri yerleşime açması, Azerbaycanlılar’ın yoğun olarak yaşadıkları yerlerin yağmalanması ve bölgede yürüttükleri tek ta-

80 Anadolu Ajansı (AA), “Ermenistan Ordusu Azerbaycan’ın Gence ve Mingeçevir Kentlerine Füze Saldırısı Düzenledi: 13 Sivil Hayatını Kaybetti”, 17.10.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-ordusu-azerbaycanin-gence-ve-mingecevir-kentlerine-fuze-saldirisi-duzenledi-13-sivil-hayatini-kaybetti/2009245> Erişim: 28.09.2021

81 Deutsche Welle, “BMGK’dan Ermenistan ve Azerbaycan’a Ateşkes Çağrısı”, 30.09.2020, <https://www.dw.com/tr/bmgkdan-ermenistan-ve-azerbaycana-ateşkes-çağrısı/a-55099945>, Erişim: 28.09.2021

82 Cavid Abdullazade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, s. 294.

83 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, s.154.

raflı arkeolojik kazılar, Azerbaycan'ın tolerans gösteremeyeceği bir eylem olmakla birlikte kuvvet kullanımını daha çekici hale getirmektedir⁸⁴. Ermenistan'ın uluslararası hukuka aykırı bir biçimde gerçekleştirdiği işgaller özellikle BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla teyit edilmiştir. Azerbaycan işgal durumunu tanımamış ve sürekli gündemde tutmuştur. 1994 ateşkesinden beri zaman zaman cephe hatında yaşanan çatışmaların 27 Eylül 2020 tarihinde sıcak savaşa dönüşmesi Azerbaycan'ın meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanmasının hukuki bir gerekçesi olmuştur.

Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için uğranılan silahlı saldırı ile ona karşılık işlenen fiil arasında zamansal bakımdan bir yakınlığın olması gerekir⁸⁵. Kabul edilemeyecek bir süreden sonra meşru müdafaa hakkının kullanılması, saldırı ile karşılık verilme arasındaki zaman bağlantısının kopmasına ve uygulanan eylemi meşru müdafaa eylemi olmaktan çıkararak “zararla karşılık” niteliğine dönüşmesine neden olacaktır⁸⁶. Dağlık Karabağ açısından bakıldığında ateşkesten bu yana münferit olarak kabul edilen kısa süreli çatışmalar bu şartın oluşmasını tattışmalı hale getirirse de daha önce de ifade edildiği gibi Ermenistan'ın 27 Eylül 2020 tarihinde Azerbaycan topraklarına silahlı saldırılar gerçekleştirmesinin hemen sonrasında Azerbaycan'ın karşılık vermesi, meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılmasının acil veya derhal (*immediate*) olma şartına uygun bir adım olmuştur.

BM 51. maddede yer almamasına rağmen yapılagelişten kaynaklanan bir sınırlandırma olarak meşru müdafa hakkı kapsamında gerçekleştirilen kuvvet kullanımının haklı olup olmadığının belirlenmesi açısından önemli diğer bir şart “orantılılık” (proportional) şartıdır⁸⁷. 1837 yılında Kanada'da İngilizler'e karşı verilen bağımsızlık savaşında ABD'ye ait Caroline gemisinin Kanada'ya silah yardımı yaptığı gerekçesiyle İngiltere tarafından yakılmasıyla birlikte uluslararası örf ve adet hukunda meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için orantılılık şartının varlığı kabul edilmiştir⁸⁸. Buna göre silahlı saldırıya uğrayan devletin saldırıyı durdurabilecek ve saldırının etkilerini ortadan kaldırabilecek ölçüde kuvvet kul-

84 International Crisis Group, "Armenia and Azerbaijan: Preventing War", 8 February 2011, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/armenia-and-azerbaijan-preventing-war> Erişim: 28.09.2021

85 Ahmet H. Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, Beta, İstanbul, 2005, s. 158.

86 Cavid Abdullazade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, s. 298.

87 Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karşıma ve Birleşmiş Milletler*, s. 50.

88 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 824.

lanması gerekmektedir⁸⁹. Karabağ savaşında kullanılan silahların niteliğine bakıldığında her iki taraf da kullanabilecekleri en modern silahları kullanmaktadırlar. I. Karabağ savaşının daha ziyade konvansiyonel silahlar ile gerçekleştiği ve Rusya destekli Ermenistan güçlerinin üstünlüğü ile sonuçlandığı bilinmektedir. Ancak II. Karabağ savaşında Ermenistan'ın başlattığı silahlı saldırılara Azerbaycan İHA ve SİHA'lar ve diğer teknolojik silahlar ile karşılık vermiştir. İlham Aliyev, bu silahlar sayesinde “değeri 1 milyar doların üzerinde olan Ermeni mühimmatını imha ettik” açıklaması yapmıştır⁹⁰. Savaş sonrasında Azerbaycan'ın ele geçirdiği silahların sergilendiği müzeyi ziyaret eden Aliyev, Rus yapımı İskender M füze-lerinin Ermenistan'ın eline nasıl geçtiğini ve bunun kullanılmasının savaş suçu olduğunu ifade etmiştir⁹¹.

Statü'nün 51. maddesinde Meşru müdafaa hakkı kullanılırken bu hakkı kullanan devlet alınan önlemleri derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirir. Güvenlik Konseyi konu ile ilgili daha önce kararlar almış ancak Statü'nün 51. maddesinde bu hak “Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alınca dek”⁹² geçerli olacaktır. Bu bildirimden sonra karar alma yetkisi Güvenlik Konseyi'ne geçmekte Konsey gerekli önlemleri aldıktan sonra bu hak sona erecektir. Bununla birlikte 51. maddedeki düzenleme usule ilişkin olup amir bir hüküm niteliğinde değildir. Yani bu kurala uyulmaması, ortak güvenlik sistemi dışında alınan tedbirlerin meşru müdafaa niteliğini ortadan kaldırmaz. Bu anlamda silahlı bir saldırıya karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması için Güvenlik Konseyi'ne bildirmek ya da bir karar çıkartarak izin almak zorunlu bir şart değildir. Ancak alınacak tedbirlerin Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesinden sonra Güvenlik Konseyi'nin BM Statüsü'nün VII. Bölümü çerçevesinde aldığı bir karar varsa bu karara uyulması zorunludur (Abdullahzade, 2014, s. 301). Her ne kadar II. Karabağ savaşının ilk günlerinde BMGK Dağlık Karabağ gündemiyle yaptığı olağanüstü toplantıda her iki ülkeye de ateşkes çağrısında bulunmuşsa da ne Statü'de ifade edilen tedbirleri ne de herhangi bir karar almıştır. Dolayısı ile GK kararlarına rağmen en başından beri Ermenistan'ın işgal durumu devam et-

89 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Gözden Geçirilmiş 6. Bası*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2008, s. 516.

90 İrem Köker, Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a Nasıl Avantaj Sağladı? 12.10.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, Erişim: 04.10.2021

91 Ruslan Rehimov, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Ermenistan'ın Savaşta 'İskender M' Balistik Füzele Kullandığını Açıkladı”, 12.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ermenistanin-savasta-iskender-m-balistik-fuzeleri-kullandigini-acikladi/2206400>, Erişim: 04.10.2021

92 Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, s. 825, Daniel Bethlehem, “Principles Relevant to the Scope of a State's Right of Self-Defense Against an Imminent or Actual Armed Attack”, p. 3.

miştir. Bu nedenle Azerbaycan'ın müdahalesi meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilebilir.

7. Sonuç

Bu makalede BM Statüsü'nün 51. maddesinde düzenlenen kuvvet kullanmanın istisnası olan “meşru müdafaa” ilkesinin Karabağ sorunu örneği üzerinde uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Devletler arasında kuvvet kullanmanın sınırlandırılmasında ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte değişimler yaşanmış ve kuvvet kullanmaya yönelik bakış açısını değiştirmiştir. 19. yüzyıl ile birlikte devletler kuvvet kullanmayı egemenliklerinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmeye başlamışlardır. Ancak savaşların niteliğinin değişmesi ve uluslararası hukukun gelişmesi keyfi olarak kuvvet kullanılmasını sınırlandırmaya başlamış ve nihayet BM Statüsü ile sadece kuvvet kullanma değil kuvvet kullanma tehdidi de yasaklanmıştır. Ancak bazı durumlarda devletlerin kuvvet kullanabileceğine yönelik istisnalar belirlenmiştir. BM Statüsünde belirlenen ve kuvvet kullanmanın en önemli istisnası olan 51. maddede düzenlenen meşru müdafaa hakkı bunların gününüzde uluslararası hukuk açısından belirlenmiş önemli bir ilkesini oluşturmaktadır.

Ancak uluslararası hukuk bu hakkın kullanılmasını bir silahlı saldırıya bağlı olarak belirli şartlara bağlamıştır. Bunlar, zaruri veya gerekli (*necessary*), acil veya derhal (*immediate*) ve orantılı (*proportional*) olma şartlarıdır. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına saldırısı savaşın başından beri uluslararası kuruluşların aldıkları kararlarda görülmektedir. Öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar açıkça Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı silahlı bir saldırı gerçekleştirdiğini teyit etmektedir. Bu durum aynı zamanda silahlı saldırıya uğrayan devletin buna karşı kuvvet kullanmaktan başka bir seçeneğinin olmadığı durumu ifade eden “zaruri veya gerekli” (*necessary*) şartının da kullanılmasını sağlamaktadır. Ayrıca Ermenistan'ın 27 Eylül 2020 tarihinde Azerbaycan topraklarına silahlı saldırılar gerçekleştirmesinin hemen sonrasında Azerbaycan'ın karşılık vermesi, meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılmasının acil veya derhal (*immediate*) olma şartı bakımından uygun olmuştur. Meşru müdafaa hakkı kapsamında gerçekleştirilen kuvvet kullanımının haklı olup olmadığının belirlenmesi açısından “orantılılık” (*proportional*) şartının sağlanması için silahlı saldırıya uğrayan devletin saldırıyı durdurabilecek ve saldırının etkilerini ortadan kaldırabilecek ölçüde kuvvet kullanması gerekmektedir. Her iki taraf da birbirini etkisiz hale getirmek için nükleer silahlar hariç en modern silahları kullandığı

gözlemlenmiştir. Azerbaycan, Ermenistan'ın kullandığı silahları etkisiz hale getirmek için I. Karabağ Savaşı'ndan farklı olarak İHA ve SİHA'lara öncelikli olarak yer vermiştir. Bu silahlar savaşın Azerbaycan lehine ilerlemesinde büyük yarar sağlamıştır.

Bu makalede, Dağlık Karabağ'a yönelik Azerbaycan askeri müdahalesinin BM Statüsü'nün 51. maddesinde belirlenen "meşru müdafaa" ilkesi çerçevesinde gerçekleştirildiği iddia edilmektedir. Buna göre Ermenistan'ın silahlı saldırılarının 27 Eylül 2020 tarihinde tam bir savaşa dönüşmesiyle başlayan II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın askeri müdahalesinin meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanması üç faktöre dayandırılmıştır. Bunlardan ilki, DKÖB'nin, 5 Temmuz 1921 tarihinde Komünist Partisi Merkez Komitesi Kafkasya Bürosu kararı, 1936 ve 1977 SSCB Anayasaları ve 16 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen Azerbaycan SSC'nin Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanuna göre Azerbaycan'a bağlı olması, ikincisi, DKÖB'nin bu statü devam ederken başlayan I. Karabağ Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 822, 853, 874, 884 sayılı dört karar ve son olarak, cephe hattında zaman zaman silahlı çatışmalar olsa da bunun 27 Eylül 2020 tarihinde tam bir sıcak savaşa dönüşmesine neden olan Ermenistan'ın özellikle cephe hattı dışında sivil yerleşim yerlerine yönelik silahlı saldırılarının Azerbaycan açısından meşru müdafaa hakkının kullanılma şartlarını sağlamış olmasıdır.

Kaynakça

- Abdullahzade, Cavid. *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.
- Acer, Yücel, İbrahim Kaya. *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 2020.
- Ahmet H. Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, Beta, İstanbul, 2005.
- Akal, Cemal B. *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.
- Aslanlı, Araz, İbrahim Hesenov. *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- Aslanlı, Araz. *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.
- Bağçe, H. Emre. “Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel’i Yeniden Okumak: Sürekli Barış İçin Savaş Gerekli mi?” *Doğu-Batı*, 6(24), 2003, ss. 105-121.
- Cafersoy, Nazım. “Bağımsızlığın 10. Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)”, *Avrasya Dosyası*, 7(1), (İlkbahar 2001, Özel Sayı), ss. 286-318.
- Clausewitz, Carl.Von. *Savaş Üzerine*, (çev: Selma Koçak), Doruk Yayınları, İstanbul, 2019.
- Demirtepe, Turgut, M. Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun, ed. Turgut Demirtepe, *USAK Raporları Sayı: 11-7*, 2011.
- Ereker, Fulya A. İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı, *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 2004, ss. 1-36.
- Grotius, Hugo. *Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Pacis)*, (çev. Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967. <https://docplayer.biz.tr/35783603-Savas-ve-baris-hukuku.html>, Erişim: 25.08.2021
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*, (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kasım, Kamer. *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları, Ankara, 2011.
- Kaya, İbrahim. *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- Keskin, Funda. *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Özkan, Güner. “Kafkasya’nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan”, ed. Çağrı Erhan, *Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri ve Karabağ’daki Ermeni İşgali (1991-2002)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, ss. 103-127.
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk. Gözden Geçirilmiş 6. Bası*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- Shaw, Malcolm N. *Uluslararası Hukuk*, (çev. Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2018.
- Sönmezoglu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2012.
- Taşdemir, Fatma. *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara, 2006.
- Yılmaz, Reha. *Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi*, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 2010, ss. 69-93.

İnternet Kaynakları

- Anadolu Ajansı (AA), “Ermenistan Ordusu Azerbaycan’ın Gence ve Mingeçevir Kentlerine Füze Saldırısı Düzenledi: 13 Sivil Hayatını Kaybetti”, 17.10.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-ordusu-azerbaycanin-gence-ve-mingecevir-kentlerine-fuze-saldirisi-duzenledi-13-sivil-hayatini-kaybetti/2009245> Erişim: 28.09.2021
- Azerbaycan Resmi Devlet Gazetesi, 13.10.2020, “Ermənistan’ın Gəncəyə Raket Zərbəsi ilə Bağlı Ombudsmanın Faktaraşdırıcı Missiyaya Dair Hesabatı Təqdim Olunub”, <http://www.azerbaijan-news.az/view-200689/ermenistanin-genceye-raket-zerbesi-ile-bagli-ombudsmanin-faktarasdirici-missiyaya-dair-hesabati-teqdim-olunub>, Erişim: 04.09.2021
- Bethlehem, Daniel, “Principles Relevant to the Scope of a State’s Sight of Self-Defense Against an Imminent or Actual Armed Attack”, 2012, <https://legal.un.org/counsel/Bethlehem%20-%20Self-Defense%20Article.pdf>, Erişim: 01.10.2021
- Deutsche Welle, “BMGK’dan Ermenistan ve Azerbaycan’a Ateşkes Çağrısı”, 30.09.2020, <https://www.dw.com/tr/bmgkdan-ermenistan-ve-azerbaycana-ateskes-cagristi/a-55099945>, Erişim: 28.09.2021
- Dünya Bülteni, “Aliyev: Karabağ’ı Gerekirse Askeri Güçle Alırız”, 17.01.2008, <https://www.dunya-bulteni.net/arsiv/aliyev-karabagi-gerekirse-askeri-gucle-aliriz-h32198.html>, Erişim: 04.10.2021
- International Crisis Group, “Armenia and Azerbaijan: Preventing War”, 8 February 2011, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/armenia-and-azerbaijan-preventing-war> Erişim: 28.09.2021
- İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf, Erişim: 04.09.2021
- Köker, İrem, Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA’ların rolü ne oldu, Azerbaycan’a Nasıl Avantaj Sağladı? 12.10.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, Erişim: 04.10.2021
- Migdalovitz, Carol, “Armenia-Azerbaijan Conflict”, 26 December 2001, https://www.everycrsreport.com/files/20011226_IB92109_e155a901d9cc5043dcc063cf93b99af78a767622.pdf, Erişim: 09.10.2021
- Official Journal of the European Union, “The need for an EU strategy for the South Caucasus Caucasus (2009/2216(TNI)”, 31.5.2011, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:161E:0136:0147:EN:PDF>, Erişim: 27.09.2021
- Okuducu, İdris, “Ermenistan’ın Terter’e Saldırısını Drone ile Görüntüledi”, 13.10.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/aa-ermenistanin-tertere-saldirisini-drone-ile-goruntuledi-/2005162>, Erişim: 24.09.2021
- Orallı, Levent. E. “Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu”, TESAM Akademi Dergisi, 1 (1), 2014, 102-127, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/137986>, Erişim: 10.10.2021
- Parliamentary Assembly, “The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference”, 25 January 2005, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17289&lang=en>, Erişim: 24.09.2021
- Pashayeva, Gulshan, “The OIC’s conflict resolution efforts: from outside efforts to active engagement”, 16.12. 2015, <http://newtimes.az/en/politics/4059>, Erişim: 23.09.2021
- Rehimov, Ruslan, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Ermenistan’ın Savaşta ‘İskender M’ Balistik Füzelere Kullandığını Açıkladı”, 12.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ermenistanin-savasta-iskender-m-balistik-fuzeleri-kullandigini-acikladi/2206400>, Erişim: 04.10.2021

UN General Assembly, “The situation in the occupied territories of Azerbaijan”, 25 April 2008, 62/243, <https://www.refworld.org/pdfid/4821b6c62.pdf>, Erişim: 10.11.2021

Uniting For Peace Resolution, “UN General Assembly Resolution 377 (V) A (1950)”, 3 November 1950, <http://www.kentlaw.edu/faculty/bbrown/classes/IntlOrgSp07/CourseDocs/VUniting-forPeaceResolution.pdf>, Erişim: 10.11.2021